

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Оліяр М.П.

Анотація. Завдання формування комунікативної компетентності молодших школярів визначене в Державному стандарті загальної початкової освіти. Комунікативно-стратегічна компетентність майбутніх учителів початкових класів є важливою умовою їхньої успішної професійної діяльності. Належний навчально-методичний супровід формування комунікативно-стратегічної компетентності дає змогу здійснити якісну фахову підготовку майбутніх педагогів.

Ключові слова: майбутній учитель початкових класів, навчально-методичний супровід, комунікативно-стратегічна компетентність.

Аннотация. Задание формирования коммуникативной компетентности младших школьников определено в Государственном стандарте общего начального образования. Коммуникативно-стратегическая компетентность будущих учителей начальных классов является важным условием их успешной профессиональной деятельности. Должное учебно-методическое сопровождение формирования коммуникативно-стратегической компетентности дает возможность осуществить качественную профессиональную подготовку будущих педагогов.

Ключевые слова: будущий учитель начальных классов, учебно-методическое сопровождение, коммуникативно-стратегическая компетентность.

Educational and methodological accompaniment of formation of communicative-strategic competence of elementary school teachers-to-be.

Oliyar M.P.

Abstract. The aim of formation of communicative competence of elementary

school students is defined in the State Registry of elementary education. The communicative-strategic competence of elementary school teachers-to-be is crucially important for their successful professional activity. The proper educational and methodological accompaniment of formation of communicative- strategic competence facilitates the high-quality professional training of teachers-to-be.

Key words: elementary school teacher-to-be, educational and methodological accompaniment, communicative-strategic competence.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Підписання Україною Болонської декларації зумовило нові підходи у професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів. Сьогодні фахова підготовка студентів повинна відбуватися в умовах інноваційного навчання, спрямованого на розвиток творчого критичного мислення майбутнього вчителя, практичного досвіду та вмінь дослідницької діяльності, особистісних ціннісних орієнтацій, що складають основу професійної компетентності. У ракурсі компетентнісного підходу процес формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх педагогів повинен мати прогностичний характер, орієнтувати зміст викладання сучасної української мови та інших навчальних дисциплін на кінцевий результат, а саме – формування комунікативної компетентності випускників ВНЗ, у тому числі її стратегічного складника. У зв'язку з цим виникла необхідність визначення нових підходів до побудови процесу професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблему компетентнісного підходу в освіті досліджували В. Байденко, С. Бондар, М. Головань, І. Гушлевська, І. Зимня, Я. Кодлюк, В. Краєвський, А. Маркова, Г. Мешко, О. Овчарук, О. Пошетун, Д. Равен, І. Родигіна, Г. Руденко, Л. Сень, Р. Уайт, А. Хуторський та ін.

Проблема формування комунікативної компетентності особистості була об'єктом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних учених (Н. Бабич, О. Біляєв, А. Богущ, М. Вашуленко, В. фон Гумбольдт,

О. Духнович, О. Леонтьєв, Л. Мацько, М. Пентилюк, О. Потебня, Т. Симоненко, В. Сухомлинський, О. Хорошковська, Л. Щерба та ін.). Водночас проблема навчально-методичного супроводу процесу формування комунікативних умінь майбутніх педагогів у сучасних умовах залишається недостатньо дослідженою.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз навчально-методичного супроводу формування стратегічного складника комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Важливим компонентом комунікативної компетентності майбутнього вчителя є комунікативно-стратегічна компетентність, що виявляється як здатність педагога успішно здійснювати професійне спілкування, обираючи для цього ефективні стратегії й тактики, що сприяють підвищенню якості комунікації. Ця компетентність включає психолого-педагогічні знання, фахові вміння, позитивну мотивацію вчителя, яких вимагає педагогічна професія, та сформовані риси його комунікативної особистості [5, с.7-8].

У Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження національної рамки кваліфікації» (2011 р.), прийнятій із метою узгодження освітніх послуг та ринку праці, наближення до європейських освітніх стандартів, визначено, що світова освітня система має комунікативне спрямування, яке забезпечує майбутнім фахівцям можливість адаптації у будь-якому соціумі. У документі описано дев'ять кваліфікаційних рівнів, які стосуються комунікативної компетентності особистості, а саме:

Нульовий рівень. Ситуативна взаємодія в обмеженому колі осіб за допомогою інших; реагування на прості усні повідомлення.

1-й рівень. Інтеграція до соціальних груп; реагування на прості письмові та усні повідомлення.

2-й рівень. Взаємодія в колективі для виконання завдань; продукування деталізованих усних і письмових повідомлень.

3-й рівень. Здатність до ефективної роботи в команді. Сприйняття критики, порад і вказівок; продукування деталізованих усних і письмових повідомлень, зокрема у професійній діяльності.

4-й рівень. Здійснення наставництва, передавання досвіду; продукування складних деталізованих усних і письмових повідомлень, зокрема в професійній діяльності.

5-й рівень. Взаємодія, співробітництво з широким колом осіб (колеги, керівники, клієнти) для провадження професійної або навчальної діяльності.

6-й рівень. Донесення до фахівців і нефахівців інформації, ідей, проблем, рішень та власного досвіду в галузі професійної діяльності; здатність ефективно формувати комунікаційну стратегію.

7-й рівень. Зрозуміле і недвозначне донесення власних висновків, а також знань та пояснень, що їх обґрунтовують, до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються; використання іноземних мов у професійній діяльності.

8-й рівень. Спілкування в діалоговому режимі з широкою науковою спільнотою та громадськістю в певній галузі наукової та / або професійної діяльності.

9-й рівень. Лідерство, вільне компетентне спілкування в діалоговому режимі з широким колом фахівців, зокрема найвищої кваліфікації, та громадськістю в певній галузі наукової та / або професійної діяльності [7].

Аналіз змісту Державного стандарту загальної початкової освіти засвідчив, що завдання формування комунікативної компетентності молодших школярів чітко виписане не лише щодо навчання української мови, але й інших предметів. Мовленнєві та комунікативні вміння молодших школярів, відповідно до Державного стандарту, формуються на міжпредметній основі та є інтегрованим результатом предметних і міжпредметних компетенцій. Задля формування комунікативної компетентності школярів передбачається виконання таких завдань: створення в учнів позитивної мотивації засвоєння знань; формування умінь і навичок з усіх видів мовленнєвої діяльності; засвоєння елементарних знань про найважливіші мовні одиниці, необхідні та

достатні для формування мовленнєвих умінь і навичок; залучення до національної культури народу, мова якого вивчається; сприяння інтелектуальному, моральному, соціокультурному та естетичному розвитку особистості. Зміст навчання української мови як державної та інших мов як навчальних предметів визначається змістовими лініями: мовленнєвою, мовною, соціокультурною, які є взаємозалежними і взаємопов'язаними [4].

У пояснювальній записці до програми з української мови для 1-4 класів підкреслюється, що основна мета курсу полягає «у формуванні ключової комунікативної компетентності молодшого школяра, яка виявляється у здатності успішно користуватися мовою (всіма видами мовленнєвої діяльності) у процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань». Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: «вироблення в учнів мотивації навчання української мови; формування комунікативних умінь; гармонійний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання і письма); опанування найважливіших функціональних складників мовної системи; соціально-культурний розвиток особистості; формування в учнів уміння вчитися» [8].

Для ефективної роботи зі школярами майбутній учитель початкових класів повинен актуалізувати свої знання про періоди розвитку мовлення людини, чинники впливу на процеси мовленнєвої діяльності, комунікативну компетентність, мовну особистість молодшого школяра, комунікативні методи, прийоми, засоби, способи конструювання тексту. Студент має враховувати вимоги, які передбачаються відповідно до комунікативного підходу (потреба в спілкуванні виникає під час природних чи створених штучно (з навчальною метою) мовленнєвих ситуацій: діалогів, суперечок, обговорень, рольових ігор, листування, бесід на екскурсіях і прогулянках тощо; автор висловлювання (усного чи писемного) мусить добре розуміти те, про що він буде говорити, тобто володіти достатньою, достовірною і важливою інформацією, її необхідно відібрати, систематизувати, структурувати, підпорядкувати авторському

здуму. Мета комунікації буде досягнута за умови достатнього володіння її учасниками мовними засобами: багатим активним словником, умінням швидко і правильно утворювати граматичні форми, будувати речення і пов'язувати їх у текст, добирати відповідні мовні засоби для конкретної комунікативної ситуації. Висловлювання учня повинно бути комусь потрібним, тобто мати адресата, на кожне запитання він має отримати відповідь, його розповідь має бути почута, письмовий твір, лист – прочитаний хоча б однією людиною, висловлена думка – обговорена, відповідь – оцінена [1]. Таким чином, майбутній учитель повинен володіти відповідним багажем знань, уміти створювати мовленнєві ситуації, потребу в спілкуванні, організовувати накопичення матеріалу для мовлення тощо.

Цілком закономірно в Галузевому стандарті вищої школи комунікативне спрямування фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів визначається як одне з пріоритетних. Зокрема, у такій складовій стандарту, як освітньо-кваліфікаційна характеристика випускника вищого навчального закладу, що відображає завдання загальноосвітньої та професійної підготовки, вимоги до компетентності фахівця, його соціально значущих якостей, готовність учителя до взаємодії з дітьми та з оточенням, до самовдосконалення визнається одним із критеріїв придатності до професійної діяльності.

Студент зі сформованою комунікативною компетентністю повинен уміти:

- аналізувати, прогнозувати і вирішувати комунікативні завдання з метою налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії в навчально-виховному процесі;
- визначати та проектувати основні етапи педагогічного спілкування з метою налагодження продуктивності взаємодії між учнями та вчителем у процесі навчання;
- підтримувати оптимальний ритм та умови ефективного педагогічного спілкування з метою плідного управління спілкуванням у педагогічному процесі;

– аналізувати спілкування, що відбулося, та моделювати нові комунікативні задачі з метою уточнення здійсненої процедури спілкування та прогнозування майбутньої взаємодії;

– формувати індивідуальний стиль спілкування з метою досягнення відповідності між стилем спілкування й особистістю;

– вдосконалювати власну комунікативну культуру і будувати стосунки з учнями як суб'єкт-суб'єктну взаємодію з метою забезпечення творчого розвитку суб'єктів навчально-виховного процесу [3].

З'ясуємо, яким чином визначені завдання відображено в змісті професійної освіти майбутніх учителів початкових класів. «Сучасна українська мова з практикумом» – базова лінгвістична дисципліна. Мета дисципліни – дати глибокі системні знання фонетичної, лексичної, граматичної структури української мови, виробити практичні навички лінгвістичного аналізу тексту, забезпечити досконале володіння студентами усним і писемним літературним мовленням. Вивчаються традиційні питання з розділів «Вступ», «Фонетика», «Орфоепія», «Графіка», «Орфографія», «Лексикологія», «Фразеологія», «Лексикографія», «Словотвір», «Морфологія», «Синтаксис», «Пунктуація». Слід зазначити, що такий зміст курсу сучасної української мови, який недостатньо відображає комунікативний аспект фахової підготовки майбутніх учителів, у педагогічних інститутах традиційно зберігається вже впродовж кількох десятиліть.

Навчальна дисципліна «Українська мова (за професійним спрямуванням)» супроводить основний курс сучасної української мови. У типовій програмі курсу для вищих навчальних закладів, затвердженій Міністерством освіти і науки України (2009 р.), зазначається, що мета дисципліни – «сформувати національно-мовну особистість, ознайомити студентів з нормами сучасної української мови в професійному спілкуванні, з основними вимогами до складання та оформлення професійних документів, навчити їх професійного мовлення, збагатити словник термінологічною, фаховою лексикою; підвищити загальномовний рівень майбутніх фахівців,

формувати практичні навички ділового усного і писемного спілкування в колективі, розвивати комунікативні здібності» [6].

Однак, незважаючи на сучасні тенденції розвитку професійної освіти, у програмі не визначено завдання формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця, а також не відображено її діяльнісний (стратегічний) аспект. Лише у темі 1.3 «Специфіка мовлення фахівця (відповідно до напрямку підготовки)», на вивчення якої пропонується відвести 1 годину практичних занять і 2 години самостійної роботи, розглядається питання «Набір відповідних тактичних та мовних засобів у межах конкретного виду усного вербального спілкування». Крім того, чимало запропонованих для вивчення тем дублюють зміст дисципліни «Сучасна українська мова з практикумом».

Окремі питання, пов'язані з проблемою формування комунікативної особистості майбутнього вчителя початкових класів, включено до навчальних та робочих програм педагогічних дисциплін. У курсі педагогіки вчитель розглядається як суб'єкт педагогічної діяльності, серед компонентів якої виділено комунікативний. Н. Волкова зазначає, що між учителем і учнями, колегами, батьками та громадськістю повинні бути відносини, що даватимуть змогу задовольняти потреби та інтереси учнів, ефективно впливати на них, коригувати їхню поведінку. Для успішної реалізації комунікативного компонента вчитель повинен «встановлювати педагогічно доцільні відносини з учнями; взаємодіяти на особистісному рівні при вирішенні педагогічних завдань; діагностувати комунікативні якості учнів, враховувати їх у процесі організації педагогічного спілкування; визначати морально-психологічний настрій учнівського колективу, створювати сприятливу атмосферу, необхідний настрій при проведенні навчальних і позаурочних заходів; формувати і підтримувати доброзичливі стосунки в колективі; з повагою і тактом поводитися в будь-якій ситуації, вирішувати і попереджувати конфлікти» [2, с. 475–476].

Інноваційні технології формування комунікативних умінь молодших школярів (ігрові, інтерактивні, проблемні, розвивальні тощо) майбутні педагоги

засвоюють у процесі вивчення дисципліни «Педагогічні технології в початковій школі» [9]. Окремі теми, пов'язані з формуванням комунікативної сфери майбутніх педагогів, розглядаються в навчальній дисципліні «Педагогічна майстерність», однак вони значною мірою повторюють уже вивчене на попередніх курсах.

Отже, можна констатувати, що питання формування комунікативної компетентності включені в зміст багатьох споріднених та неспоріднених навчальних предметів, їх значення в професійній підготовці визнають не лише лінгвісти, але й педагоги, викладачі інших фахових дисциплін. Водночас аналіз змісту предметів лінгвістичного та педагогічного циклів підтвердив, що комунікативні знання найчастіше мають фрагментарний характер, у практиці фахової підготовки майбутніх педагогів не вироблена єдина система формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів, її діяльнісний (стратегічний) аспект у змісті фахових дисциплін реалізується недостатньо.

Аналіз навчально-методичного супроводу формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів свідчать про те, що в педагогічних ВНЗ традиційно надається перевага формуванню ЗУН (знань, умінь, навичок) за предметними галузями (сучасна українська мова, педагогіка тощо). Зусилля викладачів слабо скоординовані, чимало тем у процесі викладання різних предметів повторюються. Вважаємо, що існує значний резерв часу для формування комунікативних умінь майбутніх учителів, який, на жаль, не використовується.

Висновки із даного дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. Незважаючи на те, що в сучасній професійній освіті компетентнісний підхід є загальноприйнятим, у змісті навчальних дисциплін напряму підготовки «Початкова освіта» він досі не знайшов адекватного відображення. Тому важливим завданням є визначення ключових компетентностей майбутніх учителів початкових класів, їх змісту, структури, відображення цих напрацювань у Державному стандарті, модернізація навчальних планів і

програм, а також належний навчально-методичний супровід процесу формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх педагогів.

У зв'язку з цим перспективними є дослідження проблем посилення комунікативної спрямованості предметів лінгвістичного і педагогічного циклів, засвоєння навчального матеріалу на діяльнісній основі, розроблення ефективної системи оцінювання навчальних досягнень студентів.

Література.

1. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посіб. / М. С. Вашуленко. – К. : Освіта, 2006. – 268 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. / Н. П. Волкова. – Вид. 2-ге, перероб., допов. – Київ : Академвидав, 2007. – 616 с.
3. Галузевий стандарт вищої школи. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра за спеціальністю 6.010100 «Початкове навчання» / заг. ред. акад. АПН України В. І. Бондаря. – К., 2006. – 140 с.
4. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/doc/files/news/87/8793/01_ukr.pdf.
5. Маркова А.К. Психология профессионализма /А.К. Маркова. – М. : 1996. – 308 с.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження національної рамки кваліфікації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п>.
7. Навчальна програма дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/6122/.
8. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–4 класи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://old.mon.gov.ua/images/files/navchalni_programu/2012/ukr/01_ukr.pdf.
9. Чепіль М. М. Педагогічні технології : навч. посіб. / М. М. Чепіль, Н. З. Дудник. – Київ : Академвидав, 2012. – 224 с.